

ERRÊTRE
ANS HEMISPHERES

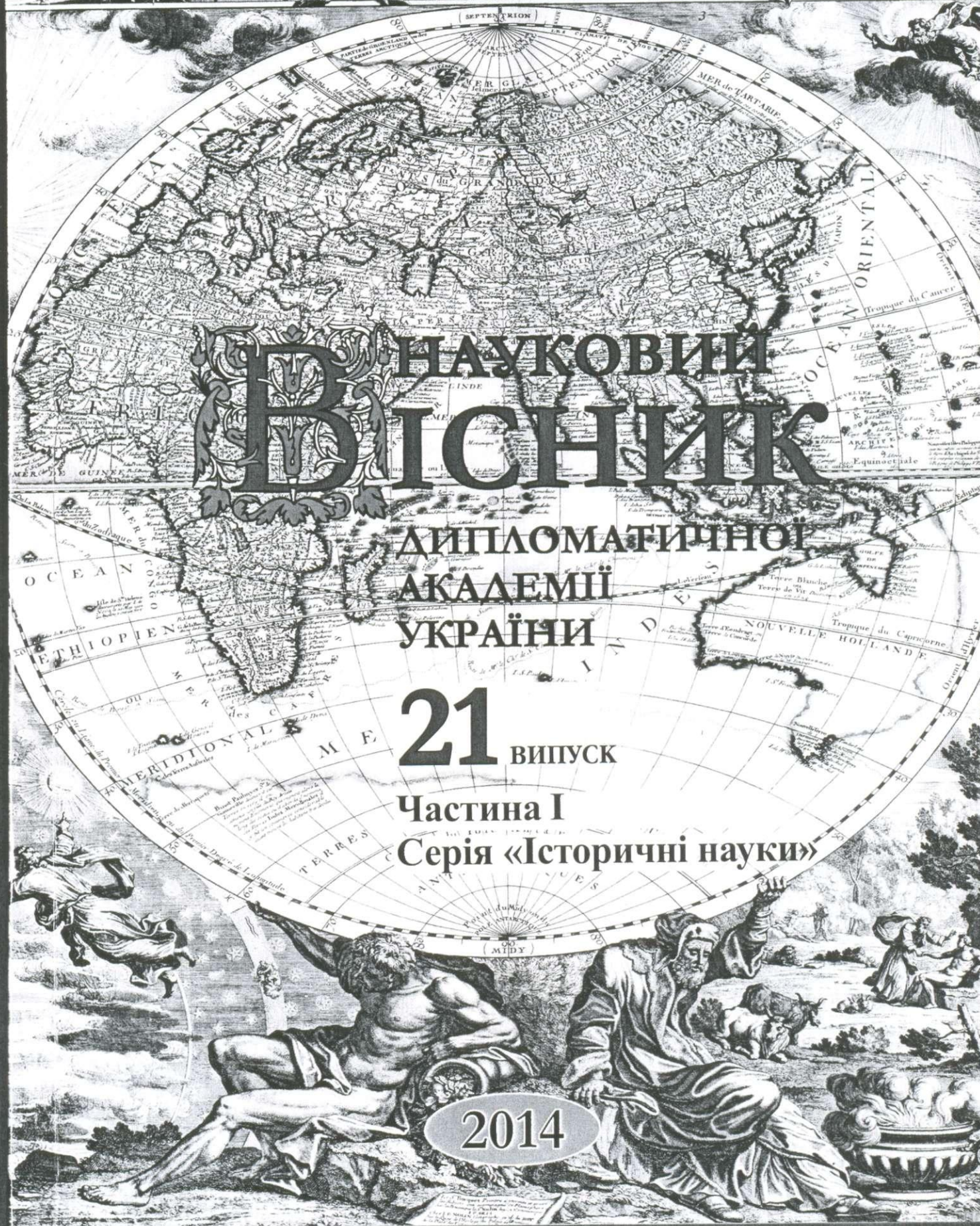
ademie Royale des Sciences, et
ables Plats et Savans Desagons
rivers observations

ON CONSEILLER
INAIRE.

de la Polé
ictures
noir

pour en défendre l'usage
et pour empêcher
de les

fautes sur les
manus de ces
mises malades
et la mort

ВІСНИК

НАУКОВИЙ
ДИПЛОМАТИЧНОЇ
АКАДЕМІЇ
УКРАЇНИ

21 ВИПУСК

Частина I
Серія «Історичні науки»

2014

**ДИПЛОМАТИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
ПРИ МІНІСТЕРСТВІ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ДИПЛОМАТИЧНОЇ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ**

ВИПУСК 21

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА І ДИПЛОМАТІЯ:
ТРАДИЦІЇ, ТРЕНДИ, ДОСВІД**

ЧАСТИНА I

СЕРІЯ «ІСТОРИЧНІ НАУКИ»

ЗАСНОВАНО У 1998 р.

**Видано за сприяння Координаційного офісу
в Україні Турецького агентства зі співробітництва
та координації при Раді Міністрів
Республіки Туреччина (ТІКА – Turkish Cooperation
and Development Agency)**

КИЇВ 2014

Склад редакційної колегії
«Наукового вісника Дипломатичної академії України»

Кулінич М.А.	кандидат історичних наук, професор (голова редакційної колегії)
Ціватий В.Г.	кандидат історичних наук, доцент (заступник голови редакційної колегії)
Шергін С.О.	доктор політичних наук, професор (заступник голови редакційної колегії)
Кирилич В.П.	кандидат політичних наук, доцент (відповідальний секретар)

серія «ІСТОРИЧНІ НАУКИ»

Бостан С.К.	доктор юридичних наук, професор
Бруз В.С.	доктор історичних наук, професор
Бур'ян М.С.	доктор історичних наук, професор
Буткевич О.В.	доктор юридичних наук, професор
Василенко В.А.	доктор юридичних наук, професор
Ведисєв Д.В.	доктор історичних наук, професор
Віднянський С.В.	доктор історичних наук, професор
Головко М.Л.	доктор історичних наук, професор
Гончар Б.М.	доктор історичних наук, професор
Гуменюк Б.І.	доктор історичних наук, професор
Дьомін О.Б.	доктор історичних наук, професор
Денисов В.Н.	доктор юридичних наук, професор
Добржанський О.В.	доктор історичних наук, професор
Довгерт А.С.	доктор юридичних наук, професор
Дятлов В.О.	доктор історичних наук, професор
Жалоба І.В.	доктор історичних наук, професор
Калюжний Р.А.	доктор юридичних наук, професор
Киридон А.М.	доктор історичних наук, професор
Кисіль В.І.	доктор юридичних наук, професор
Кірсенко М.В.	доктор історичних наук, професор
Космина В.Г.	доктор історичних наук, професор
Коппель О.А.	доктор історичних наук, професор
Крапівін О.В.	доктор історичних наук, професор
Кудряченко А.І.	доктор історичних наук, професор
Лиман С.І.	доктор історичних наук, професор
Майборода О.М.	доктор історичних наук, професор
Макар Ю.І.	доктор історичних наук, професор
Макаруха З.М.	доктор юридичних наук, професор
Манжола В.А.	доктор історичних наук, професор
Машевський О.П.	доктор історичних наук, професор
Муравйов В.І.	доктор юридичних наук, професор
Матвієнко В.М.	доктор історичних наук, професор
Павлюченко О.В.	доктор історичних наук, професор
Пронь С.В.	доктор історичних наук, професор
Сергійчук В.І.	доктор історичних наук, професор
Троян С.С.	доктор історичних наук, професор
Цвєтков О.Г.	доктор історичних наук, професор
Яровий В.І.	доктор історичних наук, професор

*Іноземні фахівці з відповідних галузей наук
(історичні науки; політичні науки)*

Бажанов С.П.	доктор історичних наук, професор
Вжосек В.	доктор історичних наук, професор
Громико О.А.	доктор політичних наук, професор
Жильцов С.С.	доктор політичних наук, професор
Івонін Ю.Є.	доктор історичних наук, професор
Льїн І.В.	доктор політичних наук, професор
Кудрявцев О.Ф.	доктор історичних наук, професор
Новікова І.М.	доктор історичних наук, професор
Павловська А.	доктор політичних наук, професор
Путткамер Й.	доктор історичних наук, професор
Уваров П.Ю.	доктор історичних наук, професор
Цатурова С.К.	доктор історичних наук, професор
Юсім М.А.	доктор історичних наук, професор
Шпаковська М.А.	доктор історичних наук, професор

серія «ПОЛІТИЧНІ НАУКИ»

Бабкіна О.В.	доктор політичних наук, професор
Бебик В.М.	доктор політичних наук, професор
Губерський Л.В.	доктор філософських наук, професор, академік НАН України
Картунов О.В.	доктор політичних наук, професор
Коваль І.М.	доктор політичних наук, професор
Копійка В.В.	доктор політичних наук, професор
Кресіна І.О.	доктор політичних наук, професор
Кривонос П.О.	генеральний директор ГДП
Перепелиця Г.М.	доктор політичних наук, професор
Рижков М.М.	доктор політичних наук, професор
Скороход Ю.С.	доктор політичних наук, професор
Татаренко Н.О.	кандидат економічних наук, професор
Тупчієнко Л.С.	кандидат філософських наук, професор
Чекаленко Л.Д.	доктор політичних наук, професор
Шенєдєв М.А.	доктор політичних наук, професор
Юрченко С.В.	доктор політичних наук, професор

ВНЕСОК УРСР У РОЗВИТОК РАДЯНСЬКО- ІРАНСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ (1968–1990 рр.)

Автор статті, спираючись на значну джерельну базу, намагається показати географію торговельно-економічної й науково-технічної українсько-іранської співпраці упродовж 1968 – 1990-х років, що незважаючи на свою перспективність й значні результати, не знайшла свого відображення в українській та зарубіжній історіографії. У ході дослідження робиться висновок, що між УРСР та Іраном було створено своєрідну економічну зону найбільшого сприяння розвитку машинобудування й металургії та закладено підґрунтя для діалогу щодо двосторонньої українсько-іранської політичної співпраці.

Ключові слова: Іран, УРСР, СРСР, металургійна промисловість, спеціалісти, Запоріжжя, Ісфаган, промисловий комбінат, машинобудування.

Іран, як важливий гравець міжнародних економічних відносин у районі Перської затоки, посідав одне з перших місць у близькосхідній економічній стратегії Радянського Союзу. Суть її полягала у протиставленні тісним ірансько-американським політичним зв'язкам, що гарантували Ірану статус регіонального лідера, альтернативну радянсько-іранську економічну співпрацю, спроможну задовольнити амбіції шаха щодо індустріалізації країни й створення потужного комплексу підприємств важкої промисловості.

Українська РСР здійснювала вагомий внесок в економіку Радянського Союзу, щорічно задовольняючи на 60 – 80% загальносоюзні зобов'язання з експорту обладнання й сировини, а тому розширення радянсько-іранської співпраці першочергово мусило вплинути на

**ПИЛИПЕНКО В.В.,
аспірант
Інституту історії,
міжнародних
відносин і
соціально-
політичних наук
Луганського
національного
університету імені
Тараса Шевченка**

структуру й показники товарообороту українських підприємств важкої промисловості з урядом та відомствами Ірану¹. На сьогодні географія співпраці промислових об'єктів УРСР з Іраном достеменно не встановлена й вимагає більш детального аналізу, значущість якого зростає в умовах кризового стану української важкої промисловості, що потребує додаткових інвестицій й повторного відкриття стратегічно важливого близькосхідного ринку, відстороненого на «другий план» після здобуття Україною незалежності. Внесок УРСР у побудову економічної співпраці СРСР з Іраном ігнорувався як радянськими/російськими дослідниками, так і українськими. Поодинокі статті щодо розвитку українсько-іранських відносин наприкінці 1980-х – початку 1990-х років можна знайти у наукових доробках Коппель Олени Арнольдівни (зараз – доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка), Майдана Івана Григоровича, Надзвичайного й Уповноваженого посла України в ІРІ, нині доцента кафедри Дипломатичної та консульської служби Дипломатичної академії України. Попри невелику історіографічну традицію, джерельна база щодо внеску УРСР у побудову торгівельно-економічних зв'язків СРСР з Іраном є суттєвою. Так, Центральний державний архів вищих органів влади і управління, Центральний державний архів громадських об'єднань, архів при МЗС України містять статистичні дані, що відображають обсяги й регулярність торгівельних зв'язків українських підприємств з іранською стороною-замовником, а також інформацію про візити до Української Радянської Республіки робітничих й урядових делегацій з Ірану. Використані документи проливають світло на зовнішньоекономічні зв'язки українських промислових підприємств, закладів освіти та культури й вперше вводяться до наукового обігу. Доповнюють матеріали українських архівів документи з Архіву зовнішньої політики РФ та зібрані автором дослідження або опубліковані у ЗМІ спогади організаторів й учасників українсько-іранських обмінних програм.

Прихід до влади в Ірані Реза Пехлеві з широкомасштабною програмою модернізації політично-економічних основ державного будівництва під назвою «білої революції шаха й народу», ознаменувало собою початок якісних зрушень у двосторонніх радянсько-іранських відносинах. Шах, пе-

реслідуючи власні інтереси, націлені на створення в Ірані незалежної промисловості у поза нафтовому секторі економіки, намагався «устояти на двох стільцях», з одного боку, гарантуючи США виконання взятої на себе функції «жандарма Затока», а з іншого – завіривши СРСР у недопущенні використання іранської території як плацдарму для агресії проти нього.² Така роль посередника дала можливість Р. Пехлеві надалі отримувати від західноєвропейських та американських інвесторів належне фінансування нафтогазового й військово-промислового комплексу, а від СРСР – допомогу у спорудженні великих промислових об'єктів у сфері важкої промисловості.

Іран, починаючи з моменту підписання у липні 1963 р. першого, після приходу М. Р. Пехлеві до влади, радянсько-іранського договору про економічну й технічну співпрацю, був включений до загальних курсів підготовки спеціалістів з країн, що розвиваються, під егідою ООН, на базі металургійних підприємств м. Запоріжжя Української РСР «Запорізькі курси, – як повідомлялося у звіті міжнародної комісії про результати ознайомлення з їхньою діяльністю, – є першими в системі ООН заходами з групової підготовки спеціалістів для країн, що промислово розвиваються й найбільш багаточисленними за своїм складом з усіх шести аналогічних програм».³ Іран лише у 1968 р. надав згоду делегувати на навчання до заводу «Запоріжсталь» двох своїх спеціалістів. Вони увійшли до стипендіальної групи ООН, що складалася з 39 фахівців-металургів, делегованих з 17 країн-учасниць⁴. Свідченням визнання в Ірані здобутків української металургійної промисловості стало збільшення у січні – травні 1969 р. удвічі кількості іранських слухачів курсів підготовки металургів, організованих заводом «Запоріжсталь» й направлення у серпні 1969 р. шести практикантів для ознайомлення з технологією роботи заводу «Запоріжбуд»⁵.

Поступливість Ірану й практичне втілення у життя задекларованих положень про економічно-технічну співпрацю з СРСР через участь з 1968 р. іранських спеціалістів у підготовчих курсах, організованих на базі заводів Запоріжжя та делегування практикантів на об'єкти важкої промисловості Запорізької області, закономірно узгоджується з офіційною закладкою за технічного й фінансового сприяння Радянського Союзу Ісфаганського металургійного заводу. Будівництво металургійного заводу в Ісфагані було складовою частиною великої

ного промислового комплексу, що мав включати в себе доменний, сталеливарний, коксохімічний, прокатний цехи, здатних випускати різноманітну продукцію металургійного та коксохімічного характеру⁶. Запуск усіх промислових вузлів Ісфаганського металургійного комбінату передбачав проведення широкомасштабних геологорозвідувальних робіт з пошуку залізної руди, вугілля та інших твердих корисних копалин. З цією метою до Ірану за наказом Ради Міністрів УРСР направлялися 29 геологів, що мали займатися пошуком твердих корисних копалин й 81 геолог-пошуковець вугільних родовищ⁷. До Ісфаганського металургійного заводу на період його будівництва та введення в експлуатацію також відрядили старшого інженер-геолога УРСР з випробування ґрунтів, 42 спеціалісти-металурги й 25 гірників для допомоги у розробці Керманського вугільного родовища, що мав поставляти вугілля безпосередньо металургійному комбінату⁸. Інженерно-технічні роботи на Ісфаганському комбінаті мали виконувати 85 інженерів та 31 кваліфікований радянський робітник під керівництвом 9 бригадирів⁹. Радянські спеціалісти, переважно представники запорізьких підприємств вугільної промисловості, забезпечували не лише будівництво й введення в експлуатацію металургійного комбінату, але й мали налагодити інфраструктуру міста Ісфана. Навчальний процес іранських металургів на території будівельного майданчика майбутнього міста металургів забезпечували 11 викладачів з 29 практикуючими спеціалістами¹⁰. Українсько-іранська технічна співпраця передбачала не лише делегування радянських фахівців на об'єкти іранської важкої промисловості, а й проведення стажування іранських робітників на території перш за все Української Радянської Республіки. Так, у серпні 1968 р. Запорізький трансформаторний завод прийняв 4 іранських енергетиків, що прагнули ознайомитися з системою енергопостачання великих промислових об'єктів¹¹. У вересні – жовтні 1968 р. гірники Ірану з навчальною метою відвідали шахти «Лутунська-Північна» й «Суходольська ЦОФ» Луганської області¹². Однак, саме Запоріжжя відіграло особливу роль у розширенні радянсько-іранських технічних зв'язків й закономірно було оголошено містом-побратимом Ісфана, що значно спростило політично-економічні зв'язки між містами обох держав та передбачало значні торговельні перспективи. Ідея «поріднити» міста – центри металургійного виробництва, виникла у Союзі ра-

дянських товариств дружби й культурних зв'язків з зарубіжними країнами за підтримки генерального директора Ісфаганського металургійного комбінату А. Шейбані та Генерального консула СРСР в Ісфана. Пропозиція отримала схвалення 1971 р. Запорізького обкому КПУ на чолі з Всеволожським й була задоволена МЗС СРСР як така, що «може позитивним чином вплинути на подальший розвиток радянсько-іранських відносин»¹³.

Будівництво Ісфаганського металургійного комбінату тривало до січня 1973 р. за постійної матеріально-технічної допомоги галузевих міністерств УРСР та республіканських промислових підприємств. Так, 1 серпня 1972 р. на Засіданні Комісії Президіуму Ради Міністрів УРСР з питань зовнішньоекономічних зв'язків з іноземними державами було зазначено, що підприємства, підконтрольні Мінмонтажспецбудівництву УРСР повністю виконали контракти з постачання металоконструкцій для металургійного заводу Ісфана¹⁴. Одночасно з міністерством, Акімовський ливарно-механічний завод «Стандарт» упродовж 1972 р. направив до Ірану 50 штук арматури із сірого чавуну й 5 штук із кольорових металів¹⁵. Разом з Акімовським заводом до Ірану було експортовано 5 запорних приладів й кранів Київського заводу «Промарматура» на суму 8,8 тис. рублів; 1838 т. металоконструкцій конверторного цеху Дніпропетровського заводу імені Бабушніна на суму 369 тис. рублів, 113 т. металоконструкцій шосейних приладів на 44 тис. руб. Жданівського заводу металоконструкцій та 29 т. металоконструкцій конверторного цеху на 7,8 тис. рублів Донецького заводу металоконструкцій¹⁶.

Проте, ставка радянського керівництва на швидке завершення будівництва металургійного комплексу Ісфана спричинила збої експортних поставок з українських заводів до інших зарубіжних держав-партнерів. Наприклад, Дніпропетровський станкобудівний завод недопоставив по окремим замовленням-нарядам в Болгарію, Фінляндію, Туреччину, й в тому числі Іран, 22 деревообробних станки¹⁷. Наступного, 1973 р. збої з виконання нарядів-замовлень стали звичним явищем для більшості спеціалізованих українських заводів. Аналіз матеріалів Фонду Р-2 ЦДАВО України «Рада міністрів УРСР» засвідчує наявність негативної тенденції невиконання українськими заводами взятих на себе експортних зобов'язань. Нижче подається географія й статистичні показники збоїв українського виробництва¹⁸ (див.: табл. 1).

Таблиця 1

№ з/п	Назва заводу	Об'єм невиконаних зобов'язань	Витрати, тис. рублів	Країни, що недоотримали продукцію
1.	Кадіївський (нині Стаханівський) машинобудівний завод	5 замовлень, недопоставлено 7 кранів	112	Іран, Туреччина, Югославія, АРГ
2.	Дніпропетровський завод металургійного обладнання	9 замовлень недовантажено 458,5 т. прокатного та сталеплавильного обладнання	200,7	Індія, Фінляндія, Югославія, Іран, Чехословаччина
3.	Запорізьке виробниче об'єднання «Запоріжтрансформатор»	22 замовлення, залишились недовивантаженими через відсутність комплектуючих виробів 284 розподільчих обладнань	878,1	Корея, Туреччина, Іран, Сирія, Гвінея, ДРВ
4.	Дніпропетровський станкобудівний завод	22 замовлення, не вивантажено 34 деревообробних станка	94,2	Ірак, Іран, Польща, АРЕ, Куба
5.	Кабаньєвський станкобудівний	11 металоріжучих станка		Болгарія, Іран, Белія

За даними документів ЦДАВО Ф. Р-2. Оп.13. Спр.7882. 1973 арк. 55 – 57.

Проблеми із виконанням взятих на себе зовнішньоекономічних зобов'язань Комісія Ради Міністрів УРСР з питань зв'язків із зарубіжними країнами пояснювала внутрішніми збоями у роботі підприємств або недостатньою якістю імпортованої сировини. Одночасно із недопостачанням до країн-партнерів, українські заводи отримували від радянських спеціалістів, що працювали на будівельних об'єктах закордоном, рекламації про недостатню якість отриманих деталей. Приміром, за дев'ять місяців 1973 р. надійшло 14 рекламацій радянських спеціалістів з 6 країн на 63 вироби підприємств важкої промисловості УРСР¹⁹. Існували й поодинокі випадки анулювання контрактів на поставку радянського обладнання до країни-замовника. У результаті затримки Жданівським й Запорізьким заводом металокопункцій поставок до Ірану необхідних деталей, контракти з даними промисловими об'єктами були анульовані, про що одразу повідомлено в Міністерство монтажного спеціального будівництва²⁰.

Недовиконання контрактних поставок обладнання до Ірану не зашкодило процесу радянсько-іранського, а передусім українсько-іранського зближення. Про велику роль УРСР у розвитку економічних відносин Ірану з СРСР свідчить візит до Києва восени 1973 й 1974 рр. високоповажних членів шахської родини: Шамс Пехлеві, старшої сестри шаха й Галяма Пехлеві, сина Реза Пехлеві.

Шамс Пехлеві в якості Президента товариства Червоного Лева і Сонця Ірану разом із чоловіком – міністром культури та мистецтв Ірану Мехрадом

Пахльбодом, послом Ірану в СРСР Мохаммед Рені Амір Теймуром знаходились в Києві з робочим візитом упродовж 20 – 22 вересня 1973 р.²¹ Під час урочистого обіду в особняку по вул. Кірова українська та іранська сторони позитивно оцінили радянсько-іранську економічну співпрацю й наголосили на початку нової ери розвитку міжнародних відносин. Зокрема, Перший заступник Голови Президії Верховної Ради УРСР С. О. Стеценко, виголошуючи тост на честь принцеси, зауважив, що «український народ з великим задоволенням зустріє результати недавніх радянсько-іранських переговорів (мається на увазі підписання 1972 р. Договору про науково-технічну й економічну співпрацю між СРСР й Іраном – В. В. Пилипенко), а одним із конкретних проявів тісних зв'язків Ірану з Україною стали зв'язки дружби між українським містом Запоріжжя та іранським містом Ісфаган»²². У відповідь Мехред Пахльбод оцінив значний внесок УРСР у будівництво Ісфаганського металургійного комбінату, заявивши, що «ми пишаємось вашою допомогою у створенні заводу в Ірані»²³. Візит Шамс Пехлеві разом із міністром культури й мистецтв Ірану відкрили ще одну сторінку українсько-іранської співпраці – науково-освітню й культурну. Своєрідним продовженням українсько-іранського діалогу у сфері культури став візит у жовтні 1974 р. до Києва принца Галяма Реза Пехлеві, члена міжнародного Олімпійського комітету. Ним була проведена бесіда в Президіумі Верховної Ради УРСР про спортивні досягнення українського народу за роки радянської влади. Голям Пехлеві

відвідав стадіон «Динамо», спорткомплекс Київського механічного заводу, Київський центральний стадіон, Палац спорту й музей спортивної слави, відзначивши при цьому високий рівень розвитку спортивної культури й освіти в столиці України²⁴. Свій внесок в освітньо-науковий діалог між УРСР та Іраном здійснювали й ВНЗ Української республіки. Відомо, що 1973 р. в Ірані працювали на педагогічній й перекладацькій роботі українські спеціалісти, а 1975 р. іранська делегація взяла участь у семінарі-практикумі, організованому ООН на базі Херсонського суднобудівного заводу²⁵.

Окрім наукових й професійно-технічних контактів до Києва приїздили й делегації громадських організацій. Наприклад, 4 – 7 травня 1975 р. у Києві перебувала делегація Братства Азіатських профсоюзів у складі представників не лише з Ірану, а й Лаосу, Малайзії, Сінгапуру, Таїланду, Туреччини, Філіппін. Закордонним гостям було продемонстровано роботу Дарницького шовкового комбінату, надано до огляду експонати Виставки передового досвіду народного господарства УРСР²⁶. Підбиваючи підсумки візиту представник Організації робітників Ірану, депутат меджлісу, заявив, що іранським представникам вдалося переконатися у наявності позитивних умов для організації роботи працівників, чий досвід може бути використаний у новостворених іранських підприємствах²⁷.

Позитивні тенденції радянсько-іранського зближення стали також помітними на фоні зростання візитів урядових делегацій СРСР до Ірану та направлення все більшої кількості спеціалістів на об'єкти спільного радянсько-іранського будівництва. Відомо, що з 20 листопада 1975 р. строком на вісім днів в Іран у складі делегації Верховної Ради СРСР для обміну досвідом було направлено Н. Ф. Христича – слюсаря Старокраматорського машинобудівного заводу імені Серго Орджонікідзе²⁸. Результатом даного візиту стало не лише підписання Міністрством місцевої промисловості контракту на закупівлю Радою Міністрів УРСР в Ірані спеціального компоненту, що покращує якість фарбників для хустин, але й розширення співпраці УРСР з Іраном по лінії будівництва Аракського машинобудівного заводу²⁹. Тривала також співпраця, розпочата ще з 1969 р. над проектно-пошуковими роботами, націленими на спорудження греблі на р. Атреці та будівництва зернових елеваторів³⁰.

Однак, часті й тривалі радянсько/українсько-іранські науково-технічні й економічні контакти були заморожені у результаті ісламської револю-

ції в Ірані та формування на її здобутках нової зовнішньополітичної лінії. Сигналом до відносної нормалізації відносин Ісламської Республіки Іран з УРСР стала участь іранських учених у IX Міжнародній конференції з нелінійної механіки, що проходила з 30 серпня по 6 вересня 1981 р. у Києві³¹. Одночасно почали налагоджувати радянсько-іранські контакти стосовно співпраці у важкій промисловості й машинобудуванні. Результатом переговорів сторін стало рішення Радянського Союзу розпочати наприкінці листопада 1981 р. передачу тепловозів в оренду Міністерству доріг й транспорту ІРІ³². Так як на території СРСР було лише два тепловозобудівних заводи, чия продукція йшла на експорт – Ворошиловградський (нині ПАО «Луганськтепловоз») й Коломінський, а інженери Ворошиловградського заводу запатентували новий тип тепловозів 2М62, пристосований до близькосхідних кліматичних умов, то можна припустити, що саме продукція Ворошиловградського тепловозобудівного заводу імені Жовтневої революції направлялася на експорт до Ірану. Отримані тепловози класу 2М62 розміщувались на території Азербайджану, але експлуатувались іранськими локомотивними бригадами під наглядом радянських машиністів на відрізку залізничної дороги Тегеран – Тебриз³³. Особливістю даних 2М62 була їхня приналежність до локомотивів типу М62, розрахованих як на широку (1520 мм), так і вузьку (1435 мм) колію й пристосованих до умов жаркого клімату³⁴. За спогадами провідного інженера Інженерно-сервісного центру «Луганськтепловоз», керівника групи спеціалістів, делегованих до Ірану для обслуговування луганських тепловозів протягом 2000 – 2004 рр. Осипенко Олександра Михайловича, «М62 призначений для обслуговування виключно товарних потягів, пристосований витримувати навантаження в умовах обмеженої кількості кисню у низьких тунелях із здатністю розвивати високу швидкість на вузьких коліях³⁵.

Незважаючи на високу технологічність тепловозів, розроблених Луганським заводом, контракт 1981 р. не було продовжено, а будь-яка радянсько-іранська співпраця у сфері локомотивного машинобудування заморожувалася до 1989 – початку 1990-х рр. Найш Наум Михайлович, директор центру науково-технічного розвитку ПАТ «Трансмаш», співробітник Луганського тепловозобудівного заводу, в інтерв'ю автору, зауважив, що перемовини з Іраном стосовно відновлення поставок тепловозів, розпочалися 1988 р. й тривали

до 1990 р. у Москві за участі іранської делегації, керівництва заводу та представників Міністерства важкої промисловості СРСР. Домовленість сторін щодо поставок в Іран М62 була реалізована вже в незалежній Україні, починаючи з 1996 р., на умовах лізингу. Загалом же, згадує Н. М. Найш, завод Луганська випускав 95% від загальнорадянської кількості тепловозів, що дорівнювало виробництву шести тепловозів за добу³⁶.

Активізація контактів між УРСР та Іраном щодо поставок тепловозів співпала з відновленням співпраці між містами-побратимами – Запоріжжям та Ісфаганом. Домовленості про приїзд до Запоріжжя делегації з Ісфагану були проведені у січні 1989 р. з визначеною попередньою датою візиту на 15 травня цього року³⁷. Навесні тривала робота із розроблення проекту зустрічі Запорізьким міськвиконкомом ісфаганської делегації, а сам візит через організаційні проблеми було перенесено на 13 – 20 липня 1989 р.³⁸ Відновлення українсько-іранської співпраці 1989 р. стало лейтмотивом підписання між СРСР та ІРІ Довгострокової програми торгівельно-економічної й науково-технічної співпраці та Декларації про принципи відносин й дружньої співпраці, що накресливали перспективи поглиблення економічного діалогу між Укра-

їнською республікою та іранськими науковими центрами й промисловими об'єктами. Підписані документи не втратили своєї дії навіть після розпаду СРСР й стали належною платформою для відновлення українсько-іранського діалогу у післястрадянську еру державотворення.

Таким чином, УРСР, займаючи одне з перших місць у структурі загальнорадянської економіки, упродовж 1968 – 1990-х років відіграла провідну роль у розвитку радянсько-іранських торгівельно-економічних зв'язків. Аналіз архівних матеріалів засвідчив величезну географію прямих контактів промислових підприємств Української Республіки з Іраном. Особливо відзначається двостороння співпраця Запоріжжя та Ісфагана, металургійний комплекс якого створювався за безпосередньої участі українських металургів та інженерів. На основі отриманих даних можна стверджувати, що завдяки частим фінансово-технічним контактам українських й іранських промисловців утворилася своєрідна українсько-іранська економічна зона, спроможна на наддержавному рівні вирішувати питання модернізації підприємств й адаптації їхньої роботи до нових вимог часу, заклавши тим самим підґрунтя для політичних контактів незалежної України з Ісламською Республікою Іран.

ПОСИЛАННЯ:

- ¹ Лановик Б. Д. Економічна історія України і світу / Б. Д. Лановик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/>
- ² Іран. Очерки новейшей истории / под. ред. А. З. Арабаджяна. – М.: Наука, 1976. – С. 413.
- ³ ЦДАВО України. Ф.Р-2. Оп.13.Т.4. Спр.3034., арк. 215
- ⁴ Там само, арк. 215; 272 – 273
- ⁵ ЦДАГО. Ф.1. Оп.25. Спр.247., арк. 82; 97
- ⁶ Шахиншахское государство Иран в 70-е годы XX века глазами человека из СССР [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://respublika-iran.ru/isfahanskij-metallurgicheskij-kombinat/>. – Доступ: 15.05.2014.
- ⁷ ЦДАГО. Ф.1. Оп.25. Спр.163. арк. 47; 67
- ⁸ ЦДАГО. Ф.1. Оп.25. Спр. 163; арк. 87; Спр. 162. арк. 5; 9
- ⁹ ЦДАГО. Ф.1. Оп.25. Спр.163. арк. 137; 305
- ¹⁰ ЦДАГО. Ф.1. Оп.25. Спр.163. арк. 188; 229
- ¹¹ ЦДАГО. Ф.1. Оп.25. Спр.263., арк. 16
- ¹² Там само, арк. 44
- ¹³ ЦДАГО. Ф.1. Оп.25. Спр.571. арк. 60; 61
- ¹⁴ ЦДАВО України. Ф.Р-2. Оп.13. Спр. 6881. арк. 140; Спр.6872. арк. 1
- ¹⁵ ЦДАВО України. Ф.Р-2 Оп.13. Спр.7873. арк. 46
- ¹⁶ Там само, арк. 56; 79 – 81
- ¹⁷ ЦДАВО України. Ф.Р-2. Оп.13 Спр.6881. арк. 6
- ¹⁸ ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп.13. Спр.7882. 1973 арк. 55 – 57.
- ¹⁹ ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп.13. Спр.7874. арк. 80
- ²⁰ ЦДАВО України. Ф.Р-2. Оп.13. Спр.7873. арк. 73 – 76

- ²¹ ЦДАГО. Ф.1. Оп.32. Спр.716. арк. 33
- ²² Галузевий державний архів МЗС. Ф.1. Оп.2. Спр.2649. арк. 9
- ²³ ЦДАГО. Ф.1. Оп.32. Спр.716. арк. 34
- ²⁴ Галузевий державний архів МЗС. Ф.1. Оп.2. Спр.2853. арк. 1 – 2
- ²⁵ ЦДАГО. Ф.1. Оп.25. Спр.915. арк. 92; Спр.1127. арк. 11
- ²⁶ ЦДАГО. Ф.1. Оп.32. Спр.995. арк. 81
- ²⁷ Там само, арк. 82
- ²⁸ Там само, арк. 6
- ²⁹ ЦДАГО. Ф.1. Оп.32. Спр.996. арк. 121
- ³⁰ ЦДАГО. Ф.1. Оп.25. Спр.163. арк. 104, 105; 216
- ³¹ ЦДАГО. Ф.1. Оп.32. Спр.1784. арк. 59
- ³² АВПРФ. Ф.174. Оп.65. П.270. Д.2. 1981, л. 116
- ³³ Критский С. В. Тепловозы семейства М62: некоторые факты и размышления / С. В. Критский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://perecheek.narod.ru/mashki.html>. – Доступ: 26.06.2014.
- ³⁴ Луганские локомотивы: люди, годы. Факты. – Луганск, 1996. - С. 169; 195
- ³⁵ Інтерв'ю автора дослідження з О. І. Осипенко.
- ³⁶ Інтерв'ю автора дослідження з Н. М. Найшем.
- ³⁷ АВПРФ. Ф.174. Оп.73. П.293. Д.1. 1989., л. 56
- ³⁸ АВПРФ. Ф.174. Оп.73. П.296. Д.3. 1989, л. 34; 95.

Pylypenko V.V. Contribution to the development of the Ukrainian SSR of the Soviet-Iranian economic ties, 1968 – 1990 / Luhansk Taras Shevchenko National University.

The article, based on a large source base, trying to show the geography of trade-economic and scientific-technical cooperation between Ukrainian and Iran during 1968 – 1990 years, despite on its prospects, and significant results were not reflected in the Ukrainian and foreign historiography. The study concludes that between the USSR and Iran had created a kind of greatest economic zone to promote engineering and laid the ground for dialogue on bilateral Ukrainian-Iranian political cooperation.

Keywords: Iran, Ukrainian SSR, USSR, metal industry, specialists, Zaporizhzhya, Isfahan, industrial plant, mechanical engineering.

Пилипенко В.В. Вклад УССР в развитие советско-иранских экономических связей (1968 – 1990 гг.) / Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Автор статьи, ссылаясь на значительное количество источников, делает попытку показать географию торгово-экономического и научно-технического украинско-иранского сотрудничества, что несмотря на свою перспективность и веские результаты, не было достаточно отражено в украинской и зарубежной историографии. В конце исследования делается вывод, что между УССР и Ираном было создано некую экономическую зону наибольшего благоприятствования развитию машиностроения и металлургии, а также заложено основания для диалога по вопросу двустороннего политического сотрудничества.

Ключевые слова: Иран, УССР, СССР, металлургическая промышленность, специалисты, Запорожье, Исфахан, промышленный комбинат, машиностроение.

Стаття надійшла до редколегії 06.05.2014

Прийнята до друку 23.05.2014

ЗМІСТ

КЛІМКІН П.А. Дипломатія і дипломатичне мистецтво ХХІ століття

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА І ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

КУЛІНІЧ М.А. Політичний і безпековий вимір інтересів України в АТР4

ГОЛУБІЙ І.Є. Концептуальні засади зовнішньоекономічної політики
в Україні.16

ЛЕЩЕНКО О.А. Освітня, наукова та інформаційно-комунікаційна діяльність
ЮНЕСКО і Україна.22

СВІТОВИЙ ПОРЯДОК, СВІТОВА ПОЛІТИКА І ДИПЛОМАТІЯ: ІСТОРІЯ, ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ

ЦІВАТИЙ В.Г. Турецька Республіка: модель, історичні витоки
та інституціональний розвиток дипломатії.30

ШВЕД В.О. Геополітичний контекст сучасних змін в Арабському світі.38

СЛОБОДЯН Н.В. Антитерористична діяльність Сполучених Штатів Америки
та Російської Федерації: компаративний аналіз45

ПОЛІТИКА І ДИПЛОМАТІЯ: МЕТОДОЛОГІЯ, КОНЦЕПЦІЇ, ІННОВАЦІЇ

СОЛОМЕННА Т. В. Оновлення Європейського Союзу та перспективи подолання
евроскептичних тенденцій.54

УСАТЕНКО І.А. Антисистемний протест у ХХ столітті в працях Іммануїла
Валлерстайна63

РАФАЛЮК С.Ю. Діаспора: к вопросу об эволюции понятия.71

БУДЬКО О.Я. Теоретико-філософське обґрунтування концепту «військова
сила»: методологічний аспект78

**МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНА РЕГІОНАЛІСТИКА
ТА КРАЇНОЗНАВСТВО: ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ**

ЦІВАТИЙ В.Г.	Дилеми та пріоритети зовнішньої політики Грузії початку ХХІ століття: інституціональний вимір	86
ГРЕЦКИЙ И.В.	Процесс российско-польского примирения: сложности и перспективы	93
ГОРОДНЯ Н.Д.	Двосторонні союзи і партнерства США у Східній Азії (кінця ХХ – початку ХХІ ст.): досвід співпраці в контексті інтересів України.	99
LOSSOVSKIY I.E.	Current development and some prospects of the Korean settlement	108
МОНАЧЕНКО Г.В.	Теорія хаосу та трансформації в Афганістані (кінця ХХ – початку ХХІ ст.)	119
САМОЙЛОВА Л.І.	Південно-Африканська Республіка: головні напрями внутрішнього та зовнішнього розвитку країни в умовах всебічної глобалізації (Південно-Африканський сценарій глобального розвитку).	127

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА І ДИПЛОМАТІЯ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД

ЦІВАТИЙ В.Г.	Інституції та дилеми європейської дипломатичної практики доби раннього Нового часу (ХVI-ХVІІІ ст.)	136
ПРАЗДНИКОВ А.Г.	Социально-политические представления английских горожан по Хроникам Лондона ХIV-ХV веков	142
ДЕВЯТАЙКИНА Н.И.	«Портрет» средневекового учёного в трактатах Петрарки и эпитафии Пинитиана к нему (по диалогу «Об алхимии»).	149
ДОРОФЕЕВ Д.В.	Генезис внешней политики США в ранний период: внешние угрозы в оценках британских колонистов Северной Америки ХVІІ-ХVІІІ вв.	154
МОЖАЙСКИЙ А.Ю.	Внешняя политика Фиванского полиса в 378-375 гг. до н.э.	160
EPURE V.-A.	Traveling through the Romanian Principalities during the pre-1821 period: French consuls and travelers.	167
НОВИКОВА И.Н.	Нейтралитет или союз: внутривосточная борьба в Швеции по вопросам внешней политики в годы Первой мировой войны	176

ТРОЯН С.С.	Німецька ліберальноімперіалістична серединноєвропейська концепція Фрідріха Наумана періоду Першої світової війни	193
ВАЩУК Л.В.	Перший Міністр закордонних справ О.Я Шульгин: портрет дипломата крізь призму архівних документів.	201
ПИЛИПЕНКО В.В.	Внесок УРСР у розвиток радянсько-іранських економічних зв'язків (1968-1990 рр.)	207
КОСОВ А.П.	Политика США в отношении КНР в период президенства Дж. Буша-старшего.	214
ШПАКОВСКАЯ М.А., ПРОТОПОПОВ А.С.	Политика разоружения – важнейший вопрос современности: институционально-дипломатический аспект	222
ФУРСА А.О.	У витоків діяльності дипломатичних місій Грузії та України (1991-1995 рр.): Політичний та економічний аспекти.	229
КЛОЧАК О.З.	Ян Новак-Єзьоранський та Ришард Качоровський: прозахідні речники польського компромісу	235
СЛЬОТА І.С.	Дебати у сфері британської імміграційної політики за урядування консерваторів.	241

РЕЦЕНЗІЇ

ЦІВАТИЙ В.Г.	Зовнішньополітична і дипломатична історія Іспанії: через терени до сьогодення Рецензія: <i>История Испании. Том I. С древнейших времён до конца XVII века: Научное издание</i> / А.О. Чубарьян, В.А. Ведюшкин, Г.А. Попова, М.А. Липкин. – М.: «Индрик», 2012. – 696 с., ил. Рецензія: <i>История внешней политики Испании</i> / Н.Е. Аникеева, В.А. Ведюшкин, И.Ю. Медников. Серия «История внешней политики зарубежных стран»: Научное издание. – М.: Международные отношения, 2014. – 504с.	248
ЦІВАТИЙ В.Г.	Моделі, традиції й новації сучасної дипломатії Рецензія на підручник: <i>Зонова Т.В. Дипломатия: Модели, формы, методы: Учебник</i> / Т.В. Зонова. – М.: Аспект Пресс, 2014. – 2-е изд. – 348 с. (ISBN: 978-5-7567-0690-1)	251

ББК 66.49 (4Укр)
НЗ4

НАУКОВИЙ ВІСНИК ДИПЛОМАТИЧНОЇ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ

ЗАСНОВАНО У 1998 Р.

ВИПУСК 21 ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА І ДИПЛОМАТІЯ: ТРАДИЦІЇ, ТРЕНДИ, ДОСВІД

ЧАСТИНА І
СЕРІЯ «ІСТОРИЧНІ НАУКИ»

Науковий редактор:
Коректори:
Комп'ютерна верстка

Ціватий В.Г., кандидат історичних наук, доцент
Черних В.В., Кошик А.М.
Нестеренко Є.М.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не міститься даних, заборонених у відкритих публікаціях.

**Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при
МЗС України, протокол №09 від 01.07.2014 р.**

Збірник наукових праць зареєстровано як фахове видання зі спеціальностей
«Історичні науки» (затверджено наказом МОН України від 25.04.2013 р. №463) і «Політичні науки»
(затверджено наказом МОН України від 04.07.2013 р. №893).

При передруці посилання на «Науковий вісник Дипломатичної академії України» обов'язкове.

Підписано до друку 09.12.2014. Формат 60x84/8.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 33,7. Наклад 150 примірників.

**Н 34 Науковий вісник Дипломатичної академії України. Випуск 21. Зовнішня політика і дипломатія:
традиції, тренди, досвід. Частина І. Серія «Історичні науки» / За заг. ред. В. Г. Ціватого,
Н. О. Татаренко. – Київ, 2014. – 258 с.**

Адреса редакційної колегії: 01001, м. Київ-01, вул. Велика Житомирська, 2
тел.: 238-15-45, 279-45-00, факс: 279-47-05
Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ №3306 від 18.06.98р.

ISBN 966-7196-06-2 (B21-1)

©Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України